

vuje i kláštery, ale troufám si říci, že pouze menšina z nich zná a rozumí tomu, co se za zdmi kláštera děje. Je to pochopitelné, je zde jazyková bariéra, nedostatek času atp. Recenzovaná publikace k hlubšímu poznání a pochopení monastického života Tibeťanů přináší mnohé. Závěrem lze říci, že právě kvůli vysoké odborné kvalitě, originalitě, aktuálnosti – ale také kvůli její čtivosti – by bylo nanejvýš vhodné vydat tuto knihu anglicky, nejlépe v již zmíněném TINu.

LUBOŠ BĚLKA

Rodney Stark – Roger Finke, *Acts of Faith. Explaining the Human Side of Religion*,

Berkeley: University of California Press 2000, 343 s.

Rodney Stark a Roger Finke v této knize systematicky shrnují „nové paradigma“ sociologie náboženství založené na teorii racionální volby, které svými studiiemi spolu s dalšími sociology, mezi nimiž si zaslouží jmenovat především Laurence R. Iannaccone a William S. Bainbridge, rozvíjejí od 80. let minulého století. Podobně jako dřívější obdobné shrnutí, kniha R. Starka a W. S. Bainbridge *A Theory of Religion* (Bern et al.: Peter Lang 1987), obsahuje i tato práce formální teorii náboženství, jež je doplněna o podrobné zdůvodnění jednotlivých propozic a jejich demonstraci prostřednictvím empirických studií. Oproti předchozí verzi doznala několika změn a je výrazně rozšířena, jádro ovšem zůstalo víceméně stejné.

V úvodu a v první části knihy autoři prezentují současnou situaci v sociologii náboženství jako konflikt paradigmat. „Staré paradigma“, které dominovalo sociologii náboženství od jejího vzniku až téměř do současnosti, spočívá podle nich na přesvědčení, že náboženství je nepravdivé a škodlivé. Sociologické studium náboženství tak podle nich bylo aplikací ateismu, ale nikoliv sociální vědou. Teorie sekularizace, za

jejíž jádro považují přesvědčení o zániku náboženství, není sociálně vědní teorií, nýbrž produkt osvícenského *wishful thinking* (s. 78). Příčinou vzniku „nového paradigmatu“, jak uvádí autoři, byla na jedné straně nespokojenost s teoretickými východisky dominantního paradigmatu a na straně druhé shromažďování stále rostoucího souboru empirických dat s ním nekonsistentních.

Po této úvodní části následuje systematická prezentace „nového paradigmatu“. Jak už jsem uvedl, má podobu formální teorie sestávající z 99 propozic a 36 definic (shrnutých také v dodatku na konci knihy). Autoři postupují od mikro-úrovně, již je vysvětlení náboženského jednání individuálních osob, přes mezo-úroveň (náboženské skupiny) až po makro-úroveň (náboženská ekonomika), přičemž na vyšších úrovních vždy vycházejí ze závěrů, k nimž došli při zkoumání úrovní nižších. V následujících odstavcích shrnu jejich argumentaci po jednotlivých úrovních.

Východisko celé teorie představuje přesvědčení o základní racionalitě veškerého lidského jednání, tedy i jednání náboženského. Lidé se obracejí k náboženství, protože usilují o získání prostředků, jež není možné získat jinak než interakcí s nadpřirozenými silami, kterou náboženství nabízí. Vysvětlení příslušnosti k různým náboženským skupinám zakládají Stark a Finke na konceptu „náboženského kapitálu“ (obdoba sociálního kapitálu): lidé volí příslušnost tak, aby zachovali či zvýšili svůj náboženský kapitál.

Základní charakteristikou náboženských skupin je podle autorů míra napětí mezi skupinou a okolím, přičemž existuje pozitivní korelace mezi mírou tohoto napětí a mírou oddanosti (*commitment*) jednotlivých členek či členů vůči dané skupině. Náboženské skupiny s vyšší mírou napětí vůči okolí totiž sice požadují vyšší náklady, ale výměnou za ně nabízí vyšší hodnotu nejen náboženského, ale také sociálního kapitálu. Náboženské skupiny s vyšší mírou napětí tedy přitahují stále více lidí a rostou, ovšem růst vede zároveň k tlaku na snižování napětí vůči okolí, jež následně vede ke snížení míry oddanosti.

Náboženskou ekonomiku autoři definují jako souhrn veškeré náboženské aktivity v dané společnosti. Náboženská ekonomika podle nich sestává z několika relativně stabilních „nik“ neboli segmentů tvořených osobami, jež sdílí základní charakteristiky náboženských preferencí, především požadovanou míru napětí mezi jejich náboženstvím a okolní společností. Tyto niky se liší svou velikostí: nejmenší jsou obě krajní niky, do nichž spadají lidé preferující buďto velmi vysokou, nebo velmi nízkou míru napětí, zatímco nejvíce lidí spadá do níky ve středu mezi těmito extrémy, požadují tedy ani příliš vysokou, ani příliš nízkou míru napětí. Základní charakteristikou náboženské ekonomiky (stejně jako ekonomiky „hospodářské“) je míra její regulace. Čím méně regulace, tím bude ekonomika pluralističtější, náboženská nabídka více diverzifikovaná, takže tím větší část náboženské poptávky bude uspokojena a celková religiozita bude vyšší; takováto je podle autorů situace v současných USA. Naopak, pokud bude ekonomika regulovaná státem ve prospěch jedné monopolní náboženské organizace, velká část poptávky zůstane neuspokojena a celková religiozita bude nízká; zde vidí autoři příčiny relativně nízké (ve srovnání se Spojenými státy) religiozity v západní Evropě.

Celkově je kniha nepochybně užitečná právě systematizací perspektivy vycházející z teorie racionální volby, jež v sociologii náboženství v posledním desetiletí získává stále větší ohlas. Právě díky tomu získala ocenění sekce pro sociologii náboženství American Sociological Association jako kniha roku 2001. Kromě řady užitečných a inspirativních vzhledů však obsahuje také množství nedostatků, jež výrazně snižují její celkovou hodnotu: od neuvěřitelně zkrslující prezentace „starého paradigmatu“ přes nedostatky ve formální stránce teorie až po pochybné používání empirických údajů pro potvrzení vlastních propozic.

Způsob prezentace „starého paradigmatu“ nejvíce ze všeho připomíná metodu, kterou Karel Čapek nazývá *imago*: autoři vítězně vyvracejí názory, které v akademické sociologii náboženství nikdo nezastává. Obvinění všech lidí bádajících v sociologii

náboženství, kteří nesdílí jejich teoretickou perspektivu, z ateistické propagandy, je založeno jednak na zkrslené prezentaci jejich názorů, jednak na opominutí všeho, co do jejich schématu nezapadá. Také jejich sebe-pojetí jako obhájců „nového paradigmatu“ zkrsluje situaci v rámci disciplíny. Když R. Stephen Warner poprvé psal o „novém paradigmatu“ v sociologii náboženství (*American Journal of Sociology* 98, 1993, 1044-1093), neztotožňoval je s teorií racionální volby. Shrnutí: spektrum uvnitř sociologie náboženství je bohatší a méně polarizované, než jak je vykreslují Stark a Finke.

Největším nedostatkem formální stránky teorie je nerozlišování mezi axiomy a testovatelnými hypotézami – obojí je v knize shrnuto pod označení *proposition*. Srozumitelnosti a přehlednosti teorie také nijak neprospívá nadměrná kumulace průběžně číslovaných propozic, mezi nimiž není zřetelně vyznačena hierarchická souvislost, tj. vyplývání hypotéz z axiomů a specifických hypotéz z obecnějších. Navíc některé propozice pouze shrnují několik propozic předchozích (např. propozice 46 takto shrnuje propozice 44 a 45).

Ze všech hypotéz v knize prezentovaných je nejvíce empirických výzkumů určité věnováno té, jež proklamuje přímou úměru mezi mírou náboženské plurality a mírou religiozity. Některé z výzkumů tento vztah potvrzují, většina nikoliv – ovšem autoři v knize předstírají, že dosavadní výzkum je zcela v souladu s jejich hypotézou (přehled bádání viz M. Chaves a P. S. Gorski, „Religious Pluralism and Religious Participation“, *Annual Review of Sociology* 27, 2001, 261-281). Tento příklad vrhá pochybnost také na jejich další empirické analýzy.

Tyto výtky však neznamenají, že knihu považují za zbytečné čtení. Naopak. Pozornost si zaslouží minimálně proto, že v ní shrnutá teoretická perspektiva představuje jeden z hlavních proudů v současné sociologii náboženství.

PETR PABIAN